עמדו על דרכים

עמדו על דרכים

הקדמה

א. ברוך אלוהינו אשר לכבודו בראנו ומן הגויים הבדילנו ואת תורתו הנחילנו ולקיים מצוותיו יעדנו, ואל זה היה תכלית בריאת העולם כמו שאמרו חכמינו ז"ל: "בראשית – בשביל ישראל שנקראו ראשית, ובשביל התורה שנקראה ראשית". ועל זה באנו בברית ושבועה כמו שאמר: "את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצוותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו", והודיענו האל כי קיום המצוות הוא החיים והטוב לנו ולזרענו, ובו נמצא הברכה והטובה בשני העולמים.

ב. והנה אופן קיום המצוות הוא על ידי שיהא אדם בוחן אורחותיו כל העת לידע רצון אלוקיו ממנו על פי המצוות אשר ציוונו, כי מלבד המצוות המפורסמות, כמו לימוד התורה, תפילה, תפילין, ציצית ושבת, נצטווינו עוד במצוות רבות אין מספר אשר לחיות שאין עת קבוע לקיומם אין קיומם נודע, כ"ש לא גדרי חיובם ופרטי אופני עשייתם. אבל באמת יכול אדם לקיים הרבה מאד מן המצוות בכל יום ויום, אם רק ידע מהם ויתבונן בעשייתם.

ג. וכל עיקר מצות לימוד התורה הוא לתכלית הזאת כמו שביארו לנו רבותינו הרבה מאד. מהם מה שאמרו בפרקי אבות: "הלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות". וביאר שם רבינו יונה: "שבדעתו לנהוג עצמו על פי האמת וכל עיקר מחשבתו אינו כי אם אל המעשה לחיות אמיתי". כן אמרו רבותינו: "כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצונות לא מסרו לו" וביאר שם ברש"י "שאם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות, ואם לאו אינו חש לתורתו". הנה תראה איך בארו ז"ל אשר כל עיקר הלימוד הוא שיהא האדם חפץ לידע המעשה אשר יעשה, והפליגו בזה עד

שאמרו (ירושלמי ברכות ה"א): "כל הלומד שלא על מנת לעשות נוח לו שנהפכה שולייתו על פניו".

ד. והדרך הזאת, דרך לימוד וקיום המצוות, הוא דרך האמת, שבו יעלה האדם ויתעלה, ויקיים אותם קיום אחר קיום ועשיה אחר עשיה. וכל כמה שילמד ויחזור ויתבונן במצוות, ויחפש לקיימם, ימצאם יותר ויותר בכל הליכותיו.

ה. והנה מלבד מעלת קיום עיקר המצוות, הוא גם הדרך לעלות במעלות הצדיקים המקיימים את המצוות על עיקר כוונת האל בהם, כי ההולך בדרך הזה, גם ימצא אופנים חדשים היאך לקיים המצוות ביתר כוונה וביתר מעשה, עד שיבא לקיים במצוות לא רק המחוייב והמפורסם, כי אם גם את רצון ה' אשר בכל מצוה לפי מהות כל מצוה ומצוה כמו מה שבארו לנו חכמינו.

ו. ואשר ידרוך בדרך הזה ילך מחיל אל חיל, וימצא במעשיו סיפוק והנאה כל העת. ועל זה אמרו חכמינו ז"ל "יגעת ומצאת תאמין", אחר שיגיעתו בדרך האמת, היא דרך קיום המצוות. אשר הוא שייך לכל ישראל ויש בו דרגות לאין סוף ותכלית, ועליו אמר המשורר: "בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון". ואל זה היה דוד ע"ה משתוקק תמיד ומתפלל: "הדריכני בנתיב מצוותיך כי בו חפצתי", קרא לקיום המצוות 'נתיב' כי הוא באמת דרך ונתיב בחיים. ותראה אשר אף החפץ לעלות במעלות חכמת האמת, כבר ביאר הקדוש ר' חיים ויטאל ז"ל ב'שערי קדושה' אשר עיקר תחילת העבודה בזה הוא קיום כל המצוות אשר בידינו לעשות.

ז. ותראה אשר הדבר הזה לא נעלם הוא, כל שכן אשר לא נעלם הוא מן עובדי ה' מחפשי קרבתו, כי הלא אל זה תקות יחלת כל איש ישראל אשר יראת ה' בלבבו. לקיים רצון ה' הם כלל המצוות אשר צוונו, באופן היותר ראוי ומשובח. וכמה יעשו ישראל קדושים במצוות ה' יותר ויותר מן המחוייב הרבה מאד. אמנם הלא לזה נבראנו בעולם הזה לשימנו במלחמה החזקה, ועצת היצר הוא אשר משכיח דרך

האמת מן יושבי העולם כמו שאמר: "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ושב ורפא לו".

ח. ואולם עוד נוסף בזה מונע גדול והוא אשר לא נתבאר ספר כולל על הדבר הזה, כלומר ביאור כל המצוות אשר לכל מוני המצוות, הנוהגות לרוב ישראל בזמנינו זה, מה שמחוייב בה כל איש ישראל, לפי צורת עבודת האיש היהודי, וקיבוץ המצוות כל מצוה ומצוה לפי עניינה ולפי מהותה, וביאור סוף כוונתה. ולזה החילותי בחיבור כזה אבאר בו כל מצוה ומצוה, עיקר כוונתה, ואופני קיומה על תכליתה, וביותר אבאר בכל מצוה הדרכים אשר יביאו אותנו לקיום המצוה הזאת והמפריעים לה, עד אשר תהיה דרך ה' דרך סלולה ואורה בה.

ט. אמנם כמו שהאדם אשר אין לו חוש הטעם בפיו, גם בהגיעו לסעודת רוזנים ומלכים לא ימשך ליבו אחר המאכל כלל, אחר אשר אין תאווה בליבו לדבר הזה מעולם. כן בקיום המצוות גם אם יתבארו לאדם כל ענייני המצוות מהותם ואופני עשייתם על השלימות, לא יועיל כלל למי שלא ידע כלל מן מעלת העניין הזה ולא יחפש ויבקש הדבר הזה בכל ליבו ונפשו, וכמאמר הכתוב (איוב ל"ד י"ד): "אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף" ואומר: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה'".

י. ועל הדבר הזה ציוה ירמיה לבני דורו: "כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם". חנה אמר בכאן שלושה חלקים, האחד "עמדו על דרכים" הוא היות האדם עומד על דרכיו ומחשב סוף תכליתו ועניינו ומה תפקידו בעולמו. השני הוא "שאלו אי זה דרך הטוב" זה הלימוד לידע רצון ה' כמאמר חכמינו "אין בור ירא חטא", כי אם לא ידע אדם רצון ה' מעימו איך יועילוהו רצונותיו הטובים? והשלישי הוא "לכו בה" זה ההליכה בדרכי המצוות. ומפני כן הסכמתי בדעתי לחברו על סדר הכתוב, ולפי הסדר הזה

עמדו על דרכים

סדרנו בחיבור הזה מעלת העמידה על דרכים הוא ההתבוננות בתכליתנו אשר הוא קיום המצוות, ואחריו לימוד וסידור המצוות באופן שיביא למעשה, ותכלית הכל החליכה בדרך הטוב – "דרך המצוות", הוא אשר ייעדתי לבאר בחיבור הגדול, כל מצוה ומצוה מהותה, ועניינה, העצות, והתנאים, האופנים, והדרכים לקיומה.

יא. ודע, כי העת הזאת הוא העת היותר ראוי ומוכשר לדבר הזה, כי טבע העולם הזה על עסקיו ועניניו, תאוותיו וכל טרדותיו המה משכיחים מהאדם הדבר הזה, וזה ג"כ מעצות היצר כמו שמפורסם. ולא יועילו כל מוסרי החכמים ודברי המוכיחים לאיש השקוע בטרדות העולם ומאורעותיו. ולזה בעת אשר חפץ ה' בנו מביא ה' עלינו באהבתו צרות רבות ורעות כי בהם נעזר משנתנו ונשים לב אל תכליתנו, כמו שאמר הנביא: "המכות האלה אשר הוכיתי בית מאהבי" עניינו שהמכות מאהבה מאת האל להדריכני בדרך ישרה (מכות כ"ב). וכן אמר: "תקעו שופר בציון ירגישו כל יושבי ארץ" (יואל ב). והשופר הזה אין עניינו השופר דווקא כי כל הצרות והייסורים ושינוי מנהגו של עולם הם המה השופר הגדול אשר יתקע בו האל, הוא אשר אמר הנביא: "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה". השוה עניין השופר לרעה אשר תבוא בעיר.

יב. וחנה העת הזאת אשר אנו עומדים בה עתה, הלא נודע איך נתמוטטו כל מוסדי תבל, ואיך אשר כל העולם כולו נחרד ונבעת מפני רעת המגיפה עד שכל חכמי תבל כאין נחשבו, ולא ידע איש מה ילד יום, מתי יהא קיצו ומה יהא באחריתו. וכל זה הוא קול השופר ההולך וחזק מאד לעוררנו מרבצנו להתבונן בתכליתנו, ואמרו חכמינו: "לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב" (ברכות נ"ט). והוא ודאי עת רצון גדולה מאד מאד לפניו יתעלה ויתברך שמו לשנחזור בתשובה שלימה לפניו יתעלה.

יג. והגאון המבי״ט כתב ספרו ״אגרת דרך ה״ בעת המגיפה אשר היתה בצפת בשנת ה׳ש״ה, ובו עורר על המצוות אשר אף החסידים ואנשי מעשה אינם נזהרים בהם, ובאר מניין המצוות אשר יש עלינו להתעורר לקיומם בכל יום. כל שכן בדורנו אשר פעמי משיח מעלעלים בקול, אשר העת הזאת הוא נרצה מאד לשנות דרכנו, לפשפש במעשינו, ולהתבונן בקיום המצוות אשר הוא תכליתנו.

יד. ומזה יתעורר לב כל איש ישראל, והחלש יאמר גבור אני, ולא ישתהה עוד יום אחד בשכחת האל. כי קול דודי דופק זועק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי ועתה באמת אם לא עכשיו אימתי, ואל יאמר העעל אוכל קמעה אישן קמעה, כי בין כה וכה יחמוק דודי ויעבור. אלא יתגבר כל אחד לפקוח עיניים, לעורר הלבבות, להשתחרר ממאסר ההרגל, ולהנער מאבק המעשים, לתקן דרכינו, ולקיים תכליתנו, אמן כן יהי רצון.

פרק א׳

א. דע כי עמידתנו בזה העולם הוא כדמיון האיש אשר ביקר המלך בביתו, הנה אם פקח הוא יבין מיד החזדמנות אשר נקרתה לפניו ויעשה כל אשר לו לייקר מעלת המלך, באשר יודע מרוב גדולת המלך ויכולתו וגבורתו. גם אם איש כפרי הוא אשר לא שמע שמע המלך מעולם, כבר יודיעוהו מעלת המלך ועוצמתו ורוב עושרו וגדולתו, וכל כיוצא בזה. אמנם אם ישן האיש, הנה כל מה שידברו אליו לא יועילוהו אם לא יעור משנתו. כן הוא ממש מציאות העולם הזה, אשר כל דברי המוסרים ומאמרי החכמים וספרי המעוררים, לא יועילו לאדם אם לא יבקש ויחפש

עמדו על דרכים

מעצמו לאמר מה הדרך אלך בה, כי עבודת האל צריכה רדיפה וחיפוש וביקוש כל העת. ואמרו רבותינו: "טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקיות".

ב. הוא שאמר המלך שלמה ע"ה: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלוהים תמצא". ראה איך המשיל עבודת האל יתעלה לבקשת הכסף. כי הנה העושה לעסקיו, כמה יגיעה וחכמה וכשרון המעשה צריך לדבר. וכמה הקדמות והכנות, והתמסרות המוחלטת והמחשבה המתמדת, יצטרך האדם לשיצליח בעסקיו, ויחשוב ויבקש כל דרכים אשר יביאוהו להגדיל עסקיו ולהרבות עושרו. ואשר אינו עושה כן, ופותח חנותו או עושה עסקיו כפי המזדמן לו בלא בחינת הדבר מכל צדדיו, הנה הוא קרוב לחפסד ורחוק משכר. כל שכן וקל וחומר בעבודת ה' אשר הוא העסק היותר נכבד אשר רווחיו עצומים, ותוצאותיו לעולמי עולמים והוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד, כמה חכמה ותבונה, עיניים פקחות, לב רחב, התמדת המחשבה, והבקשה בכל לב ונפש יצטרך לעסק רב עצום כזה.

ג. והנה רוב מעלת הדבר הזה כלומר התאוה והחמדה הפנימית לקיום רצונו יתעלה, התורה עצמה מעידה עליו. ראה כמה החמירה תורה באדם אשר הוא תאב חפץ שנמצא ביד חברו, אשר אם אך חשב בלבו להפציר בו ולעשות תחבולות לקנותו כבר עבר על מה שאמרה תורה 'לא תתאוה', אף אם לא דיבר בזה בפיו כלל. וכל כך החמירה תורה בזה כי זה הוא סיבה חזקה מאד להביא את האדם לגזל כמו שאמרו "תאוה מביאה לידי חמדה, חמדה מביאה לידי גזילה" ונקיש מזה לדרך הטוב, הוא עשיית מצוות האל, אשר התאוה והחמדה הם הסיבה החזקה לקיום רצון האל.

ד. ומפני זה מצינו את הנביאים מצווים על הדבר הזה: "כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה". ואמרו על זה במדרש

(תהילים): "ראו באיזה דרך הלך אברהם ובאיזה דרך הלך נמרוד ואיזה מהם הצליח, ראו באיזה דרך הלך יעקב ובאיזה דרך הלך עשיו ואיזה מהם הצליח." ואמרו שם עוד: "כן הוא דרך הצדיקים, ששוקדים! ושוחרים! וחוקרים! באיזה דרך יבואו לחיי עולם הבא".

ה. הנה תראה מזה אשר ראשית החמדה הוא מה שאדם מחפש בלבו ובדעתו לידע הנרצה ממנו מאת ה'. ובהשקפה ראשונה יראה כי הדבר הזה פשוט הוא עד מאד, מי לא ידע כי התורה והתפילה הצדקה והחסד המה דרכי ה'. אמנם אחר ההתבוננות נדע כי לא די בידיעת המצוות גרידא רק צריך להבין ולסדר המצוות לפי אופני קיומם ולפי התחלקות סוגם ולחזור על עניינם וחיובם כל העת ורק מזה יראה איך כל המצוות מדריכות האדם בכל תהלוכותיו.

ו. והקדוש הרמח"ל תלה בדבר הזה את עיקר הצלחת האדם בזה העולם. וכן כתב בספר 'דרך עץ חיים' אשר לו: חוב מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן, כי אם אינו מתבונן ומחשב לא תבא חכמה לבקש אותו. ובינה זאת: הלא האדם רוב שנותיו עומד לחשוב חשבונות עסקיו עסקי חיי שעה, ולמה לא ישים אל לבו אפילו שעה אחת גם לזאת? לחשוב מה הוא! ולמה בא לעולם! או מה מבקש ממנו ממ"ה הקב"ה! ומה יהיה סוף כל ענייניו! זאת היא התרופה היותר גדולה וחזקה שתוכל להמציא נגד היצר והיא קלה ופעולתה גדולה ופריה רב שיעמוד האדם בכל יום לפחות שעה אחת פנוי משאר כל המחשבות, ויבקש בלבבו מה עשו הראשונים אבות העולם שכך חשק בהם ה', ומה טוב לאדם כל ימי חייו לעשות כן גם הוא וטוב לו. אז יתורו מחשבותיו לדעת באיזה מעב הוא נמצא לפי הנרצה. כלל הדברים: האדם שאינו חושב על זה, קשה לו מאד להגיע אל השלימות. והחושב על זה קרוב אליה מאד, והחכמים הולכים הלוך וחשוב תמיד, לא יפנו דעתם מזו ובזה יצליחו בכל מעשיהם!

ז. ותתבונן עוד בטבע אשר הוטבע באדם לרדוף אחר ההצלחה כל ימיו, כאמרם ז"ל 'בן עשרים לרדוף' וכל בני אנוש חושקים ללכת כל העת אל מעלה עליונה. והטבע הזה הכרחי הוא לעבודת הבורא, כי ממנו יבוא האדם לרדוף אחר המצוות ולפשפש במעשים ולחגשים תכליתו בעולמו, כמו שאמרו חכמינו: "ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר: "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלוקים בציון", ובזה יבואו אל האושר האמתי ולתכלית הנרצית.

ח. אמנם מי שיזניח האמת ויתעצל משלמות נפשו, הנה לא ינוח היצר הזה כלל. אך יחשוק תמיד אל מעלה בעולם הזה שהיא למעלה ממנו, לא להנאתו בה ולא לרוב צורכו אליה. רק מטבע האיש לחיותו רודף כל ימיו וירדוף תמיד אחר התאוה והכבוד, ויש לו מנה רוצה מאתיים, עד שנמצאו כל ימיו יגיעה ומכאובים ותשוקת הנפש אל מה שיחסר ממנה.

ט. שמא תעלה על דעתך כי כל מה שאמרנו עד הנה מעלה היא לצדיקים ולא לכללות האומה. דע כי זה מעצת היצר הוא, וח"ו שיעלה כן על הדעת. כי העבודה הזאת היא העבודה אשר בעבורה באנו בברית בחורב, ועליה הושבענו בברית ואלה. וכל הברכות אשר באו בתורה על הענין הזה בייחוד נאמרו שיקבע אדם עצמו בעסק הגדול הזה והקללות אם תהיה עבודת האל כדבר של עראי. הלא הפסוק אומר "ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי" ובארו רבותינו 'אין קרי אלא לשון עראי – שתלכו עראי במצוות'. וביאור ענין עראי במצוות הוא הדבר אשר אנו מדברים ממנו, שאין האדם קובע עסק חייו בדבר הזה, אלא הולך לפי ההרגל ועושה מעשיו לפי היוצא, בלא החיפוש והחדרישה ברצונו יתעלה.

י. הנה כל אלו המאמרים הם המעט ממה שבא בתורתנו ובדברי חכמינו, ומזה יתעורר לב כל איש ישראל לראות עד היכן מגעת חובת העבודה הזאת, אשר כל אחד

מוכשר וצריך אליה עד מאד, ועליה אמר הכתוב לא רחוקה היא ממך, כי קרוב הדבר מאד מאד לעשותו.

יא. ואם תתבונן תראה כי אין עומק עניין החיפוש רק לתכלית ידיעת האמת גרידא, כי אם התעוררות הלב, התשוקה והחמדה לקיום תכליתו בעולמו. אשר זה יבא מתוך שיראה האדם רוב עראיות העולם הזה והפסדיו, נזקיו וצרותיו. ויבין ויתבונן שאין לדבר הזה תכלית בשום פנים בעצמותו עד שיבקש התכלית בלבו וישאל עצמו למה בא לזה העולם. ויביאוהו סוף מחשבותיו אל האמת האחת, אשר האל ב״ה ברא העולם, והוא קיים ונמצא, וחפץ לו בתחתונים, ובחר בעמו ישראל, ואוהב אותנו, ורוצה בנו, וקרבנו לעבודתו, וכל העולם הזה פרוזדור לתכלית, ושאר עניינות כיוצא בזה, כי אם היינו רואים וחשים האמת כמו שהיא, כבר היינו קרובים אל המצוות מאד, ורחוקים מן העבירות. והנה הם שניהם סיבה ומסובב זה לזה, כי החיפוש סיבה אל התשוקה. ובהתגבר התשוקה כבר יהיה זה סיבה אל החיפוש היותר חזק, כי בדם לבו יחמוד ויתאוה ויחפש תחבולות לידע רצון ה׳ מעמו, כי תלחט בקרבו התאוה לקיום מצוותיו יתעלה.

פרק ב

א. אחר החיפוש יבוא הלימוד. כי אחר שהתבונן בדעתו עיקר תכליתו צריך שידע מצוות האל על בוריים. שמא תאמר והלא הפסוק אומר ״ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם״ הנה העשיה אחר הלימוד. אמנם כן הוא אך החיפוש והביקוש קודם הלימוד הוא עד שיהא כל לימודו לתכלית המעשה. כאמרם ז״ל: ״הלומד על מנת

לעשות". אף רבותינו בגמרא המשילו את הלומד ואין בו יראת שמים לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, וחיצונות לא מסרו לו. וביאר רש"י, "כי אם אינו ירא שמים אינו חש לקיום תורתו". ואם תתבונן תראה כמה נפלאו דבריהם בזה, אשר המשילו היראה למפתחות החיצונות והלימוד למפתחות פנימיות אף שעניין היראה הוא המעשה, והמעשה הלא אחר הלימוד הוא. אמנם זה מבואר כי אם שהמעשה אחר הלימוד הוא, אך בקשת המעשה, קודם הלימוד הוא דווקא. עד שכל תכלית לימודו אינו כי אם אל המעשה, ונעשה חרד לשמור ולעשות מצוותיו. ולזה הטעם תראה כל דברי רבותינו מלאים בכל המדרשים ובתלמודים שתכלית הלימוד המעשה כמו שכבר אמרנו בזה. הוא מה שציווה הקב"ה ליהושע: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו", שם תכלית הלימוד השמירה והמעשה.

ב. הא למה הדבר דומה, לאיש היוצא למסע חובק עולם, הנה זה האיש קודם נסיעתו יחשב צעדיו ויכלכלם, ויבחון במפות וידקדק מאד בתכלית מסעו, ובכל פרטי מסעותיו היאך יהיו. גם בעת נסיעתו יבחון כל העת במפות ובשאר אמצעים אשר לו לידע הדרך הנאות לו להגיע למחוז חפצו. גם יבחון כל העת מצבו אם בדרך נכונה הולך אם לאו. כן הוא האיש הנלבב אשר הבין בדעתו עניין המסע אשר הוא נוסע בו מסע החיים. ומפני כן מגמתו וכוונתו אך לקיום התכלית האמת אשר כל לימודו הוא באופן הזה לבקש ולפשפש דרכים ועצות לחיטיב דרכיו עוד ועוד. ובאמת אשר יצייר דמיון מסע חייו כדמיון הנוסע במסע, יקל עליו למצא דמיונים מן דרך בני האדם במסעם.

ג. ודע כי שתי חלקים במצוות. המין האחד המצוות הקבועות הידועות כמצות התפילה והתפילין, וכן מצוות המועדים השבת הפסח ודומיהם, אשר בכל אלו עיקר העבודה והיגיעה לקיימם על סוף כוונתם ועיקר ענייניהם, שהוא לזכור הברית אשר

בינינו ובין הקב"ה. ושנזכור מצוותיו, ושהוציאנו ממצרים, ושאר עניינות כיוצא בזה. כי בגוף עשייתם כבר ידוע רוב חביבות ישראל קדושים באלו המצוות.

ד. אמנם המין השני מן המצוות הוא במצוות אשר אין להם עת קבוע ולא מעשה מעורר, ועל הרוב גם אין גדר חיובם חלוט וברור. וזה מפני שאין הם מצוות לאות או לזיכרון רק הם עיקר דת משה, כי הם בדעות כמו מצוות האמונה והיראה. או במדות, כמו מצות החליכה בדרכיו, ואהבת הרעים. אשר מפני היותם דרכי חיים, אין הם במעשה מסויים כי אם בכל חיי האדם ותהלוכותיו. ובהם צריך שיהיה עיקר יגיעת האדם, בשומו על ליבו חיובם ופרטיהם, אופני עשייתם, ועומק עניינם. כי הם מים אשר אין להם סוף והם מורים ומדריכים את האדם בכל ענייניו ומאורעותיו.

ה. והלימוד במצוות אלו על שני חלקים. החלק האחד הוא ידיעת המצוות לפי חילוק ענייניהם וסוגיהם, כי המצוות האלו אחר אשר אין חיובם בזמן קבוע, נשכחים ונעלמים.

ו. אמנם החלק השני והוא אחר ידיעת המצוות, הוא חיפוש אופני קיום המצוות בהנהגות חייו ותהפוכותיו, כי כמה וכמה דינין ואזהרות אשר אף אם ידעם האדם הנה אחר אשר לא חקר על אופני קיומם בחייו, כבר ישארו כידיעה בעלמא, אשר ישתעשע השכל בו, לא עניין אשר בו יתוקנו דרכיו. כי כמה עיקרי מצוות, דינין והנהגות, אשר אם ישאלו את האדם עליהם ידעם ודאי. אמנם אחר אשר אין לבו עליהם אין הוא שם לבו לחיובם, או שאין שם לבו לדקדוק עשייתם. כללו של דבר אשר הלומד לתכלית זה, הנה אין די לו בלימוד האחד רק ילמוד ויחזור וילמוד ויפשפש ויבקש בלימודו אחר המעשה. והוא הנקרא בתורה "שמירת המצוות".

ז. והדבר הזה מצות עשה מן התורה הוא. אמר הכתוב בכל מקום "לשמור ולעשות", וכן "ושמרתם ועשיתם". ושמירה זו אינני יודע מה היא, אם ללמוד כבר אמר 'ללמוד', אם לעשות כבר אמר 'לעשות'. וביארו החכמים בזה שישמרם בכל לב

ויצפה כל העת לקיימם, כמו שכתוב ביעקב ׳ואביו שמר את הדבר׳ (חיי אדם כלל ס״ח, חרדים). וכן הוא בתלמוד בבלי (סוטה לז.) אמרו שם כי ארבע בריתות כרת עמנו השם יתעלה בכל מצוה ומצוה, והם ללמוד וללמד לשמור ולעשות. וביאר במהרש״א ענין השמירה שיהא חוזר תדיר על משנתו שלא תשתכח מפיו, ודבר זה הוא מביא לידי מעשה.

ח. ומפני כן הזהירו כל כך החכמים שיהא אדם חוזר על תלמודו כל העת והחמירו בזה מאד. עד שאמרו כי כל הלומד ואינו חוזר הוא כאשה היולדת ומקברת בעליה ח״ו. ואמנם עיקר כוונתם בחזרה התבאר בגמרא (חגיגה) וכך אמרו שם על הפסוק ׳ושבתם וראיתם בין עובד אלוקים ובין אשר לא עבדו׳ אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד פעמים. ושאלו שם; וכי מפני הפעם האחת יובדל מהיותו עובד ה׳? ותירצו כי נמשל זה לשוק של חמרין אשר על עשרה פרסאות אשר הם מרחק קבוע שכולם נהגו כן יקחו זוז אחד, ועל אחד עשר פרסאות יקחו שני זוזין. וכמה נפלא כוונת המאמר הזה, כי הלומד לאין תכלית או לתכלית הידיעה לבד, ימנה לו החזרות במספר קצוב אם עשר אם ארבעים, והמרבה ימנה מאה פעמים אשר יחזור בהם על תלמודו, וכך יהיה מנהגו. וכן ראוי לנהוג בכלל הלימוד כמו שמצינו לרבותינו שחזרו ארבעים פעמים על מאמר אחד עד שהיה כמונח בכיסם. אך אמנם הלומד לתכלית המעשה הנה לא יהיה לימודו במספר כלל רק ילמוד ויחזור וילמוד כל העת כדי לידע המעשה אשר יעשה.

ט. ועל אלו המצוות אמרו רבותינו במדרש (קהלת א–יג) ״מפני מה אדם שוכח את אשר למד ? אם אין אדם שוכח מה שלמד, היה לומד התורה כולה והיה הולך בטל. עתה שאדם שוכח, מתוך כך עוסק בתורה כל ימיו״ וביארו הקדמונים בזה (אורחות צדיקים) כי עיקר תכלית הלימוד כל העת הוא כי מתוך שלומד כל העת והוגד לו מעלת המצוות וחומר העבירות משים על ליבו לעשות הטוב ומתוך כך אינו בא

לידי חטא, מה שאין הדבר כן אף במי שיודע אלו המצוות אבל אינו חוזר עליהם כל העת לחשיב אל ליבו עשייתם. הנה ראה כי לימוד התורה מלבד אשר היא מדריכתנו בדרך אמת עוד היא משיבה אל ליבנו גם המפורסמות והידועות לנו.

י. ולרוב הכרח ידיעת כלל המצוות הנוהגות לרוב ישראל בימינו זה, אשר לא נקבץ מעולם, קיבצתים בחיבור הזה וחילקתים חלוקה ראשית לפי אופני עבודת האדם בהם.

פרק ג

א. תרי״ג מצוות נאמרו למשה בסיני, וכל מעשינו והנהגותינו הם כולם ענפים מן המצוות האלו. אמנם כבר נפלו בדבר הזה מחלוקות רבות וספיקות עצומות. וכל חכם מונה תרי״ג לפי רוחב דעתו עד שנמצאו כל המצוות הנמנות אצלינו בכמו אלף מצוות. אמנם על הרוב אין מחלוקת בעיקר המצוה אם אנו מחוייבים בה אם לא, אך תיפול המחלוקת אם ראוי למנות המצוה הזו בייחוד אם לאו. וכבר היה מרנא הגאון מוילנא אומר כי הלא כל התורה כולה מצוות ודרכי ה׳ ואם מנו חכמינו תרי״ג אין אלו רק שרשים לענפים. ונעלמו מעמנו הדרכים, ובגין כן לא שת לבו כלל למניין התרי״ג בייחוד. גם הקדוש ר׳ יוסף גיטקליא בעל ׳שערי אורה׳ בספר כללי המצוות אשר לו כתב כדבר הזה, כי איך נדע אנו בדעתנו למנות לחשב המצוות ולהשמיט זו מפני זו. מפני כן אף אנו אין עסקינו בכאן בדבר הזה כלל ומפני כן מנינו כל מה שכתבו מוני המצוות. הלא הם; הבה״ג, והרס״ג, והרמב״ם, והרמב״ן, והיראים, והסמ״ג, והסמ״ק, ושערי תשובה, וחרדים, ושערי קדושה אשר

מנה המצוות היותר מצויות בזמנינו. כל אשר מנאו הרמב"ם כתבתי שם הרמב"ם עליו אחר אשר הוא ראש לכל מוני המצוות, וכל אשר לא מנאו, כתבתיו על שם ראשון המונים אם הסמ"ק אם רבינו יונה בשערי תשובה וכיוצא בזה.

ב. אמנם כמה מצוות ואיסורים אשר אין קיומם נוהג בימינו בעוונותינו. אם מפני חסרון המקדש, אם מפני שאין בית דין סמוכין בימינו, אם מפני שאין רוב ישראל על אדמתן. וכן הרבה מן האיסורים אשר אין המוזהר מהם מצוי הרבה בימינו אחר שביטלו יצרא דעבודה זרה. ומן הסיבות האל כבר ירדו מן המצוות בכמו שלש מאות מצוות.

ג. והנה גם במצוות השייכות בזמנינו זה, הרבה מהם אשר אין הם מחוייבים לרוב ישראל. וכבר מנה הרמב"ם בסוף מניין מצות עשין שלו שישים מצוות אשר המה הכרחיות לכל איש ישראל. כי הרבה הם חובה על הציבור, וחלקם חובה לאיש מיוחד כמו מצוות הכהנים והדיינים. ומהם מצוות אשר יתחייב בהם בתנאי כמו מצות הגירושין. אך אלו השישים מצוות המה מחויבות לכל איש ישראל אם חי הוא כדרך אשר רוב האנשים בו במגוריו ובהנהגת אכילתו והמשא ומתן וכיוצא בזה.

ד. והנה טעם מנותו אלו המצוות בייחוד, כי להיות שתכלית לימוד המצוות הוא קיומם, לזה צריך האדם להתבונן בלימוד המצוות, מה המה המצוות אשר מוכרחות לו בחייו, ובהם ישים עיקר מגמתו ויגיעתו שילמוד וישנן אותם כל העת ויתבונן בהם עד אין סוף. ובחיבור הזה בדרכו הלכנו ובנתיבותיו חפצנו, ומנינו המצוות אשר המה מצויות לרוב אישי ישראל בזמן הזה. ולזה לא אמנה מצות כיסוי הדם ופטר חמור וכיוצא בהם שאין הם מצויין הרבה בינותינו. גם בלאוין אמנה הלאוין אשר המה מצויים לעבור עליהם הרבה וצריך בהם זהירות יתירה, ולזה לא אמנה איסורי גיד הנשה ושאר רוב איסורי אכילה וכיוצא בהם, אשר לא נפגוש בהם על הרוב.

ה. ומפני אשר פעמים שכמה מצוות עשה ול״ת עניינם אחד, כמו ׳השבת אבידה׳ ואיסור ההתעלמות ממנה. וכן מצות אהבת ה׳, ומצות זכירת חסדיו, והצדקת דין ה׳ שעניינם אחד. לזה מניתי הדינים המחויבים, המה אבות המצוות, ובכל דין אמנה פרטי המצוות אשר בו. וחילקתי המצוות לחמש מחלקות לפי חילוק עניינם ואופני עשייתם. וספיקות הרבה יש בהרבה מן המצוות בעיקר מנייתם ובמחות עניינם, אמנם היוצא לי לעת עתה כתבתי, עד אשר נמצאו כלל הדינים ההכרחיים בזמן הזה במניינם לעת עתה בכמו חמישים ושש דינים, ובהם מצוות ההכרחיות בזמנינו זה לרוב אישי ישראל במניינם כעת בכמו מאה ושישים ותשע מצוות.

ולאלוה אייחל גר אנוכי בארץ אל תסתר ממני מצוותיך

פרק ד

המין האחד מן המצוות יכלול המצוות אשר הם עיקר דת משה רבינו להיותם היחס הראוי מעמנו לאל יתעלה. אם בידיעה; היא מצוות האמונה. ואם במידות; הם מצוות האהבה ודומיה. ומצוות אלו היותם בכל עת ובכל שעה, אבל אין מעורר כלל לקיומם:

הדין הראשון: חיוב האמונה באל אחד שברא העולם ומנהיגו ובחר בעמו ישראל לעם סגולתו, והוציאנו ממצרים ונתן לנו תורתו. ונכללו בו חמש מצוות:

מצוה א׳– שנאמין שיש סיבה פועל כל הנמצאות ויודע כל ומושל בכל וברצותו משנה כל, שנאמר: ״אנוכי ה׳ אלוקיך״ וגו׳ (רמב״ם עשה א׳).

מצוה ב'– שלא נאמין האלוהות בזולתו יתעלה כלל, שנאמר: "לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני" (רמב"ם ל"ת א').

מצוה ג'– שנדע ונאמין כי פועל המציאות הוא אחד המוחלט והאמתי ואין דוגמת יחודו בעולם כלל, שנאמר: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" (רמב"ם עשה ב').

מצוה ד'– שלא נשכח אמונת האלוקות ונזכור את ה' יתברך בכל עת, שנאמר: "השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך" (רמב"ן שכחת לאוין א', רבינו יונה ש"ג כ"ז).

מצוה ה'– שלא נשכח מעמד הר סיני, בהיות שזכרונו יכחיש כל חולק וכל מספק בתורתנו, שנאמר: "השמר לך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" (רמב"ן שכחת לאוין ב')

עוד יש בדין הזה לאוין שלא נפנה דעתנו אל האלילים ולא נתור בלבבנו אחר מחשבות הכפירה והטומאה.

הדין השני: מידות החיבה הראויות להיות לנו כלפי האל שבראנו ובחר בנו, ועניינו בזה כמו נער אשר גדל ללא אב ואם ולא ידע מאהבתם וטובתם ודאגתם אליו, וכשיגדל ויספרו לו עניינם אליו ורוב תשוקתם וכיוצא בזה, אז תתעורר אהבתו. כן אנו כשנדע מחכמת הבורא ורוב גודלו וחיבתו אותנו ותשוקתו אלינו ורוב טובו וחסדו, יבוא קיום המצוות האלו אצלנו ודאי. ונכללו בדין הזה חמש מצוות:

מצוה א'– שנאהב לאל יתעלה, ונכלל בזה ההתבוננות במה שמביא לאהבתו, וקיום המעשים אשר הם רגילים בין אוהבים, שנאמר: "ואהבת את ה' אלוקיך" (רמב"ם עשה ג').

מצוה ב'– שנתבונן בגדולת האל יתעלה, ונבחן בעומק החכמה אשר בכל פרט קטן מענייני העולם, וזה מדרכי קניית האהבה, שנאמר: "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים" (רבינו יונה ש"ג, י"ז).

מצוה ג'– שנזכור חסדיו יתעלה מה שעשה לאומתנו בכל הדורות, ויותר מזה, כל יחיד יזכור מה שחיטיב עמו האל בנסתרים ובנגלים, וגם זה מדרכי קניית האהבה, שנאמר: "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' במדבר" וגו' (רבינו יונה ש"ג, י"ז).

מצוה ד'– להצדיק דין ה' על כל מאורעותיו אשר יקרו עימו וידע כי מאביו אוהבו הם, וזה מתולדות האהבה. שנאמר: "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מייסרך" (סמ"ק ח').

מצוה ה'– שנזכור ולא נשכח מעשה עמלק מה שהרע לנו, והצילנו ה' יתעלה מידו. שנאמר: "זכור את אשר עשה לך עמלק... לא תשכח" (סמ"ק כ"ג).

הדין השלישי: היראה והפחד הראויות להיות לנו כלפי אלוהי האלוהים אשר ברא את כל היצורים ומושל בכל העולמות, ובו שלש מצוות:

מצוה א'– יראת ה' מפחד עוזו והדר גאונו ויכולתו להעניש לעוברי רצונו, והזכרת שמו ביראה. שנאמר: "את ה' אלוקיך תירא" (רמב"ם עשה ב').

מצוה ב'– יראת החכמים ועובדי ה', כי הירא מן המלך ירא מן השרים המושלים העומדים לפניו. שנאמר: "<u>את</u> ה' אלוקיך תירא" לרבות ת"ח (יראים רל"א).

מצוה ג'– יראת המקדש, ובזמן הזה בית הכנסת הוא מקדש מעט, והירא מן המלך מתחלך בארמונו ביראה. שנאמר: "ומקדשי תיראו" (רמב"ם עשה כ"א, סמ"ק ו').

הדין הרביעי: חוזק האמונה והידיעה כי הוא לבדו בחפצו עושה כל ויודע כל עתיד, ואך אליו נישא עינינו ולבנו כל הימים, ובו שלש מצוות:

מצוה א'– שנייחד לבבנו אליו וממנו לבדו נדרוש הבאות. ולא נחקור אחר העתידות, ולא נבטח בהוברי שמים ומגידי עתידות. שנאמר: "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" (רמב"ן שכחת עשין ה').

מצוה ב'– אם יראה אדם צרה קרובה, תהיה ישועת ה' בלבבו ויבטח עליה. שנאמר: "כי תצא למלחמה... לא תירא מהם" (רבינו יונה ש"ג ל"ב).

מצוה ג'– שנדע ונאמין כי לא יקרנו נזק בעשותנו היושר והמצווה, כאמרם ז"ל: "שלוחי מצוה אינם ניזוקין". שנאמר: "לא תגורו מפני איש כי משפט לאלוקים הוא" (רבינו יונה ש"ג ל"ג).

ונכללו בזה הדין איסורים רבים אשר אינם מצויים בינותינו כאיסור הניחוש והעינון, האוב והידעוני ודומיו, שהם כולם מעשים נעדרי הבטחון בו יתעלה (רבינו יונה ש"ג).

הדין החמישי– הענוה והצניעות הראויים לבני אל חי, וביותר ביחס לאל הגדול הגיבור והנורא, אל עליון. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– שלא להתגאות, והוא גובה הלב, והפליגו החכמים בגנות המידה הזאת. שנאמר: "פן תאכל ושבעת ורם לבבך". ונאמר במלך: "לבלתי רום לבבו מאחיו" – אם במלך כן, כ"ש בשאר כל אדם. (סמ"ק כ"ב, רבינו יונה ש"ג, ל"ב).

מצוה ב'– מאד מאד להיות שפל רוח, ומשה רבינו עבד ה' כליל המעלות ואיש החמודות, לא נשתבח אלא במידה הזאת, שנאמר: "והאיש משה עניו מאד" (יראים רל"ב).

מצוה ג'– מפני שטבע האדם לזכור צדקותיו ולשכוח רוע מעשיו, הזהיר על זה האל יתעלה שנזכור ולא נשכח את אשר הקצפנו בחורב. והוא אזהרה לכל אחד שלא להיות צדיק בעיניו, רק ידע כי הצלחתו מחסד עליון ורוב טובו יתעלה. שנאמר: "אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' " (סמ"ק י"ב).

והמידה הזאת אשר נכללה בדין הזה עמוק עניינה מאד, ומפני כן יכבד קיומו ויקשה ההגעה על תכליתו, ונבארהו ביאור שלם בביאורי המצוות.

ובזה נשלם המין האחד מן המצוות דיניו חמש, מצוותיו תשעה עשר. וסימנך: "ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד".

פרק ה

המין השני מן המצוות יכלול המצוות אשר הם עיקרים עצומים ודרכי חיים, עיקרם בלב ותוצאתם המעשה, והם מחויבות לכל איש ישראל. אבל ברוב אין לחם גדר מחויב, ולא עת קבוע, ולא מעשה מעורר. ומפני זה יש מהם אשר אם לא יתעורר עליהם האדם, יוכל שיעברו כל ימי חלדו ולא יקיימם, אבל אם רק ישים ליבו עליהם, ימצאם מתגלגלים תחת רגליו בכל עת ובכל שעה.

הדין הראשון: הוא כיוון מעשיו ואמונתו אל השלמות, עד שמכל מעשיו יתגדל ויתקדש שמו של מלך מלכי המלכים בכל יושבי תבל. והדבר הזה עיקרו עמוק רחב מאד, ותולדותיו רבים אין מספר, יקיפו האדם כל ימי חייו. ובו שתי מצוות:

מצוה א'– שנקיים מצוות האל יתעלה ונחזיק באמונתו, ונגהיג כל הליכותינו כמו שראוי לבני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ולא נפחד מהיזק שום מזיק, ולא נתפשר באמונתנו לעולם, עד שנסכים למסור עצמנו למיתה על זה, באופנים שנתבארו בגמרא ובפוסקים. שנאמר: "ונקדשתי בתוך בנ"י" (רמב"ם עשה ט').

מצוה ב'– הוזהרנו שלא לעשות מעשה מרידה באל יתעלה, כמו העושה עבירה להכעיס אשר בזה עושה האיש הזה את ה' וציווי חולין וקלים בעיניו, ח"ו. ונכלל באיסור הזה אשר אף הירא את ה' לא ימצא במעשיו שום פסול ורבב, וכל אשר

יגדל מעלת האדם, כן יגדל חיובו ליזהר במעשיו מאד, שלא יהיו חוקי האל וציוויו חולין וזולים בעיני ההמון. ונכלל עוד באיסור זה אשר כל כך יחזק קיומנו במצוות, עד אשר אף אם יחפצו ליטול נפשנו לא נעבור על מצוותיו יתעלה באופנים שנתבארו בגמרא ובפוסקים. שנאמר: "ולא תחללו את שם קדשי" (רמב"ם ל"ת ס"ג).

חדין השני: בו מצוה אחת עיקרית והיא ההליכה בדרכי ה', ולהדמות בפעולות הנעלות והמידות החמודות שיתואר בהם הקל יתעלה, הוא שאומר הכתוב "והלכת בדרכיו". והמצוה הזאת נשגב עניינה עד מאד, כי היא יסוד התורה כולה. שורשיה עמוקים וענפיה רחבים, ופרותיה ופרות פרותיה רבים ועצומים. כי רוב המצוות שבמין הרביעי נכללות בכלל הזה, ורוב מעשי האדם תלויים במצוה הזאת, ובמידה הזאת נשתבח אברהם אבינו ע"ה שנאמר: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (רמב"ם עשה ח')

חדין השלישי: לחיות כל מעשינו עם הבריות על צד המשפט אשר עניינו היושר והאמת, ודין זה כמו ענף הוא מן חדין השני, כי חותמו של הקב"ה אמת, ובזה הוא ההליכה בדרכיו. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– להרחיק מאד מדבר שקר, ועיקר איסורו כשיוצא ממנו רע לשני. שנאמר: "מדבר שקר תרחק" (סמ"ק רכ"ז, יראים רל"ח).

מצוה ב'– טבע האדם לשפוט עצמו תמיד לטוב כי קרוב האדם אצל עצמו, אבל חבריו ישפוט לרע. ולזה ציוותה לנו תורה לדון החבר לכף זכות כי זה מדרכי הצדק ממש. שנאמר: "בצדק תשפוט עמיתך" (רמב"ם עשה קע"ד).

מצוה ג'– לחיות הנהגותינו בכל מעשינו ביושר המוחלט, ולא ניתן לשום עניין וסיבה לשקר בעבודתנו. כגון מי שהיכולת בידו להושיב דיינים, ושאר מיני שררה

ותפקיד, חייב לעשות הטוב לדבר הזה, ולא יראה טובת עצמו או קרוביו וידידיו בזה כלל שנאמר: "לא תכירו פנים במשפט" (רמב"ם ל"ת רפ"ד).
והרבה מן המצוות הפרטיות שבמין הרביעי הם מן הכלל הזה שהוא כמו ענף מן ההליכה בדרכיו.

הדין הרביעי: לחיות מעשינו והנהגותינו עם הבריות בחסד וצדקה, ועניינו ההנהגה על פי רצון האל, גם באופנים שאין הדבר מחויב על פי גדרי המשפט. ובו שלש מצוות:
מצוה א'– לנהוג לפנים משורת הדין, ועניינו ההנהגה המחויבת על פי המוסר, גם כשאין היותו נכנס בגדר המשפט – וזו מצוה עיקרית מאד, שנאמר: "ואת המעשה אשר יעשון" (סמ"ק מ"ט).
מצוה ב'– שלא להחזיק במחלוקת כ"ש שלא להתחיל בו. והאיסור הזה מן החמורות שבתורה, ומרחיק האדם מרצון האל עד מאד, ומקיף האדם כל חייו, והוא מיסודות הדת כמבואר בדברי חכמינו ז"ל. שנאמר: "ולא יהיה כקורח ועדתו" (סמ"ק קל"ב).
מצוה ג'– שלא לענות למחרפים, כי בזה תחזק המריבה ביניהם אבל באין נרגן ישתוק מדון, ואשרי השומע חרפתו ואינו משיב, שנאמר:"לא תענה על ריב". (חרדים פ' כ"ד, כ"ט)

הדין החמישי: מצוות החיבה והחמלה הראויות לנו העם הנבחר בין איש לרעהו, והוא כלל גדול להרבה מצוות פרטיות. ובו שלש מצוות:
מצוה א'– אהבת כל יהודי, והרבה צריך להתבונן בעניינו ולהעמיק באופני קיומו, והוא כלל גדול בתורה. שנאמר "ואהבת לרעך כמוך". (רמב"ם עשה ר"ו)

מצוה ב'– יותר מאהבת היהודי הוזהרנו לאהוב מי שהיה נכרי, וכפר בהבל ובחר באמת וייחד לו האל אהבה. שנאמר: "ואהבתם את הגר". (רמב"ם עשה ר"ז)
מצוה ג'– הוזהרנו שלא לשנא את אחינו, ואם השנאה מפעפעת בנו, על כל פנים לא נשמור אותה בליבנו רק נוכיחו באופן הראוי, ושמא יבוא מזה השלום, שנאמר:"לא תשנא את אחיך בלבבך". (רמב"ם ל"ת ש"ב)

הדין השישי: נצטוינו שיהיה קיום תורתנו ומציאות יהדותנו דבר של קבע, ונתדבק תמיד בידיעת האל ובמצוותיו, בתורתו ובדרכו, ובצדיקים ההולכים בדרך ה', והמצוה הזו מצוה כללית להתדבק בכל התורה, אבל התייחד בה עניין פרטי והוא הדבקות בה' ובעובדיו, ובו שתי מצוות:
מצוה א'– הדבקות בו יתעלה. ואם שהוא מצוה כללית כמו שאמרנו, יתייחד בה עניין הדבקות בה' ובעובדיו. ועניינו כמו שנאמר 'פלוני כרוך ודבוק אחר זה העדיק', שהוא כולל הדבקות בציוויו, והמחשבה בו, ושנגרר אחר מקורביו באי ביתו. אמנם גדר החיוב בזה בפרט הוא הדביקות בחכמים ותלמידיהם. שנאמר: "ובו תדבק". (רמב"ם עשה ו')
מצוה ב'– שנרחיק מן הרשעים ומכל מי שירחיק אותנו מן הדביקות בטוב ובאמת, שנאמר: "לא תהיה אחרי רבים לרעות". (רבינו יונה ש"ג, ג'–נ"א)

הדין השביעי: שיהיה קיום מצוות ה' יתעלה אצלנו בכל לב ונפש, ונעסוק תדיר בשיפור המעשים ופשפוש הדרכים, ואם נמצאם מקולקלים, נתחרט עליהם ונתקן מעשינו. ולא יהיו חוקי האל בעינינו כחוקי המדינות אשר לא יהיה עסקו של אדם בהם לעולם. והדין הזה קרוב ענייננו לעניין הדביקות, ועליו הזהיר ירמיהו ביותר

עמדו על דרכים

ואמר: "עמדו על דרכים ולכו ושאלו לנתיבות עולם איזה דרך הטוב ולכו בה", ועיקרו של החיבור הזה מן הדין הזה הוא, ובו חמש מצוות:

מצוה א'– שנתבונן בתכליתנו, ונדע ייעודנו, ונכיר באמיתת אלוהינו ונצחיות תורתנו, עד שנבוא מזה לבחור בטוב. שנאמר: "ובחרת בחיים" (רבינו יונה ש"ג, י"ז).

מצוה ב'– שתהיה עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו וכוונתנו, לא על דרך הספק והחרגל. ומזה גם ציוו חכמים בדין ה'כונה במצוות'. שנאמר: "ולעובדו בכל לבבכם". (רמב"ן השגות עשה ה').

מצוה ג'– שנהיה זהירים במצוות התורה ונשמרם בכל לבב, כי נדע הטוב הצפון לנו בשמירת המצוות ולא נשכחם ונעלים לבנו מהם לעולם, שנאמר:"שמור תשמרון את מצוות ה' אלהיכם" (יראים רנ"ז).

מצוה ד' – אם חלילה עברנו על אחת ממצוות האל בשוגג או במזיד. או שהיה כל דרכינו בחיים בטעות, או בזדון נגד כוונת הבורא יתעלה. נצטוינו להתבונן באמת, והובטחנו כי אם אליו נשוב ונתחרט, ונקבל על עצמינו באמת לקיים מצוותיו, ימחל לנו ויקבל סליחתנו, שנאמר:"ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו". (סמ"ק נ"ג)

מצוה ה' – מצוה על השב מעוון שבידו להתוודות בפיו על החטא שעשה, ויאמר: "אנא ה' חטאתי עויתי ועשיתי כך וכך" וכו', שנאמר: "והתודו את חטאתם". (רמב"ם עשין ע"ג)

הדין השמיני: לימוד התורה ומצוותיה, ואם שאין עיקר מצוותו בלב, אבל השמירה היא בלב והיא העיקר. ועוד שהוא יסוד הדת ממש, כי רק בזה נדע כיצד נעשה המצוות ונשמור ממה שמנענו האל ממנו. ובו חמש מצוות:

מצוה א'– ללמוד התורה, והזהירו חכמינו שיהיה לימודו ע"מ לעשות. ועיקר קיומו, שיבקש המעשה ומתוך כך יבוא ללימוד כל התורה ושינונה. והזהירו חכמינו על זה

מאד מאד עד שאמרו, "כל הלומד שלא ע"מ לעשות נח לו שנהפכה שולייתו על פניו. שנאמר:"ולמדתם ועשיתם" (רמב"ם י"א).

מצוה ב'– לא לשכוח התורה והמצווה, ולא לפרוש מלימודה, רק ישנן תמיד התורה, שמתוך כך יתעורר תדיר לקיום המצוות, שנאמר:"רק השמר לך פן יסורו מלבביך". (יראים רנ"ח, סמ"ק ט"ז)

מצוה ג'– ללמד התורה ומצוותיה לבנים, ושיקבץ נערים מישראל וילמדם, והם כבנים. וכל מה שירבה ידיעת התורה בישראל רב שכרו עד אין קץ, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם". (סמ"ק ק"ז)

מצוה ד'– מצווה לחשיב לשואל דבר הלכה, ובזה הוא ממזכי הרבים ומנחילי המסורה, שנאמר: "ולהורות את בני ישראל" (סמ"ק קי"א).

מצוה ה'– להודות לשמו יתעלה ולברכו בכל עת שנקרא בתורה, על הטובה הגדולה שהודיענו המעשים הרצויים לפניו, שבזה ננחל חיי עולם. שנאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו" (רמב"ן השגות עשין ט"ז)

חדין התשיעי: מאחר שנצטוינו לבחור בטוב ובאמת, ולאהוב ה' יתעלה עד מאד, ובאהבת זולתנו מן האומה היהודית. נצטוינו עוד להיות ערבים לזולתנו, ובראותנו אותו טועה בדין מדיני התורה, נעמידו על האמת עד שיוכח בטעותו, ואין ראוי לנו שנאמר 'אני לא אחטא ואם יחטא זולתי מה לי', והוא מצוות התוכחה. ונכללו בדין הזה המוכיח, ומקבל התוכחה שלא יקשה עורפו וישנא מוכיחו, רק יודה לו כמו שיודה למי שימנע ממנו חזק גדול בממון. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– שנוכיח האחד את השני בראותנו אותו טועה בדין מדיני התורה, ונכלל בזה שנוכיח למי שחטא כנגדנו, כי בזה יבוא השלום, שנאמר: "הוכח תוכיח את עמיתך" (רמב"ם עשה ר"ח).

מצוה ב׳– שנמול ערלת ליבנו לקבל התוכחה, ונאהב התוכחות ולא נקשה ערפנו, כי טבע האדם בראותו תוכחת באה אליו, שיתקשה לבו אליה, אף אם ידע בה כי היא אמת. שנאמר: ״ומלתם את ערלת לבבכם״ (סמ״ק ט׳).

מצוה ג – שלא נשקע כל כך בשקר עד שאם יבואו אלינו מוכיחים נקשה ערפנו עליהם. שנאמר ״וערפכם לא תקשו עוד״ (רמב״ן השגות שורש רביעי)

ומלבד שהמצוה הזאת לקבל התוכחת מן בני האדם. עוד יותר ויותר עניינה וכוונתה, שנמול ערלת לבנו לקבל התוכחת מאת האלוהים כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח, ומזה הם אלו הגזרות הקשות והמיתות המשונות, שנראה באלו הימים.

ודע כי הדין הזה על כל מצוותיו, מן העבודות הקשות שבמקדש הוא, עד שראשונים כמלאכים חכמי התלמוד תמהו אם יש בדור הזה מי שיוכיח. ואם יש בדור הזה מי שיקבל התוכחת. ולא שנפטרנו ממנה על כל פנים, אבל התוכחה לזולת תצטרך להקדמות רבות ועצומות עד אשר נדע דרכי עשייתה, מצורף לזה היותנו ענודים בחכמה ובזהירות, באהבה ובנעימות. והזהירה תורה על קיומה שלא כראוי ואמרה ״ולא תשא עליו חטא״.

הדין העשירי: ציוה האל יתברך אשר ננהג אנו עם הקודש בקדושה ובטהרה, והרחיקנו מן המאכלות האסורות, מן התאוות המגונות, וההנהגות המאוסות. ואף ההכרח לא יעשה אלא לפי מידת הכרחו, וכל איסורי המאכלות והביאות האסורות הם מין הדין הזה, ובו שלש מצוות כלליות מצויות:

מצוה א׳– שנשמור עצמנו מכל מה שיביאנו לטומאת הנפש כמו ההרהור בדברים האסורים והראיות האסורות, שנאמר: ״ונשמרת מכל דבר רע״ ואומר ״לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם״ (רמב״ם ל״ת מ״ז. סמ״ק כ״ב, ל׳).

מצווה ב'– בזמן תפילתנו ולימוד תורתנו שהם דברי קדושה, יותר ויותר הוזהרנו להרחיק מן הטומאה והטינוף במקום ובגוף, שנאמר: "ולא יראה בך ערות דבר" (סמ"ק פ"ג, רבינו יונה ש"ג, מ"ב).

מצווה ג'– כמו שהזהירנו האל על המעשים הישרים כמו שנתבאר בדין השלישי, והוסיף אזהרה על הנהגות אשר אין עניינן יכול להיכלל במשפט, אבל הוא מחויב על פי המוסר. כן הזהירנו האל אשר מלבד שנתרחק מן הטומאה והמאכלות האסורות, נרחיק כל האפשר מאלו התאוות, ולא יהיה נבל ברשות התורה. שנאמר: "קדושים תהיו" (חרדים פ"כ, י"ג).

הדין האחד עשר: היחס היאה לנו באמת להיות כלפי מי שהוא סיבה למציאותנו בעולם, הם האב והאם, מלבד חובת הכרת הטוב, ובו שלש מצוות:

מצוה א'– לכבד אביו ואמו, ועיקרו בלב, שיהיה דמיון מעמדם בעיניו כנכבדים ושועי ארץ – ותוצאותיו המעשה. וגדול חיובו מאד. שנאמר: "כבד את אביך ואת אמך" (רמב"ם עשה ר"י).

מצוה ב'– לירא מאביו ואמו כמו שירא ממי שהוא גדול בעיניו ונכבד, שנאמר: "איש אמו ואביו תיראו" (רמב"ם עשה רי"א).

מצווה ג'– שהוזהרנו מלזלזל בכבודם ומעמדם שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו" (חרדים פ"ט–ל"ה).

עוד יש בדין הזה שתי איסורים למכה אביו ואמו ומקלל אביו ואמו שהם במיתה, ומזה נראה רוב הזהירות שהזהירה תורה על זה, כי המקלל מלך ישראל הוא במלקות והמקלל אביו הוא במיתה, ורוב העם אין נזהרין בזה כמו שראוי לנו על פי תורתנו.

ובזה נשלם המין השני מן המצוות, דיניו אחד עשר, מצוותיו שלושים ושלש, וסימנך: "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". זיכנו האל בביאורו, ולא השגנו קצה ענייננו, יאר עינינו אלוהינו, למען נשכיל לאחריתנו.

פרק ו

המין השלישי מן המצוות הם המצוות הידועות לכל ישראל כי הם במעשה והם תדירות על האדם, וכמה דרגות בגדר חיובם: א. יש שחובת פעולתם וקיומם אחד ובזמן קבוע כמצות קריאת שמע. ב. ויש שחובת פעילותם קבוע בכל יום וקיומם הוא תוצאת פעולתם לזמן שאחריו כמצות התפילין. ג. ויש שחובת פעולתם הוא פעם אחת וקיומם לזמן ארוך כמצות המילה והמזוזה. ד. ויש שפעולתם כל העת כמצות הפריה והרביה אשר כל מה שעוסק האדם בגידול ילדיו מקיים המצוה. ורוב אלו המצוות נצטווינו בהם כדי לאהוב את המקום ולזכרו תמיד, והם מענפי מצוות האמונה והיראה.

הדין הראשון: מצוות ציצית, ובו שתי מצוות:

מצוה א'– לחטיל ציצית בבגד כדי לזכור המצוות (רמב"ם עשה י"ד). מצוה ב'– להביט בציצית בכל עת שנוכל (סמ"ק כ"ח).

הדין השני: מצות תפילין, ובו שתי מצוות: מצוה א'– להניח תפילין על היד (רמב"ם עשה י"ב). מצוה ב'– להניח תפילין בראש (רמב"ם עשה י"ג) ושניהם עניינם ידוע לזכור חסדי הבורא וגודלו.

הדין השלישי: מצות קריאת שמע ועניינו אשר נקרא פרשות בתורה יעוררו את האדם לקיום מצוותיו יתעלה. אם באזהרות שבהם, עם בזכירת חסדיו עמנו, ובו שלש מצוות:

מצווה א'– לקרוא קרי"ש ערבית (רמב"ם עשה י'). מצוה ב'– לקרוא קרי"ש שחרית (רמב"ן סוף שכחת לאוין). מצוה ג'– לקרות פרשת יציאת מצרים בכל יום, ותקנו לנו חכמינו לקרות פרשת ציצית (סמ"ק ק"י).

הדין הרביעי: מצות התפילה. והוא שידבר האדם לפני האל, ובו ג' חלקים, השבח, הבקשה וההודיה, וחיובו מן התורה פעם אחת ביום, וחכמים תיקנו ג' תפילות, והוא מן המצוות היותר עיקריות בדת תורתנו, וצריכות להקדמות רבות ולהכנות הנפש מאד (רמב"ם עשה ח').

הדין החמישי: מצות ברכת כהנים, והוא שיברכו הכהנים משרתי האל את ישראל עם קרובו. וישראל בכלל המצווה להתברך מן הכהנים. (רמב"ם עשה כ"ז, חרדים פי"ב, ח')

הדין השישי: מצות ברכת במזון, שנזכור רוב טובו וחסדו ולא נכפור ברחמיו עלינו, ונבטא זה בפינו ונברכו בכל ליבנו אחר האכילה, וחכמינו תקנו גם לפני אכילתנו. (רמב"ם עשה י"ט)

הדין השביעי: מצות מילה, ועיקר קיומו שימול האב את בנו מן ח' ימים, ועניינו לחיות אות בבשרינו בכל עת לחזכירנו אלוהינו, וקיומו בכל עת שאנו נימולים. (רמב"ם עשה רט"ו, חרדים פ"ט מ"ד)

הדין השמיני: מצות מזוזה, שנכתוב הפרשיות המבוארות בתורה, על פתח בתינו, ובכל עת נזכור ה' יתברך. (רמב"ם עשה ט"ז)

הדין התשיעי: מצות כתיבת ספר תורה. ומצוה לכתוב משלו, ואשרי הכותב בעצמו. ובכלל המצוה קניית ספרים שבהם ילמד תורת האל. והכותב לעצמו מניין תרי"ג

המצוות, ומתבונן בחיובם ועניינם ועוסק בהם בכל עת, קיים עומק כונת המצווה הזאת. (רמב"ם עשה י"ח)

הדין העשירי: מצות נישואין. והוא שהחפץ להתחבר לאישה יעשה זה רק בקניין המבואר בתורה, ופעולת המצוה יתחייב האיש בה מהיותו בן י"ח שנה. אמנם קיומה כל עת הנישואין, כי עיקר המצוה החשק והחפיצה מהאחד לזולתו, ושיהיה הוא מכבדה יותר מגופו ויהיה הוא בעיניה כשר ומלך, כי בזה יהיה ישובן נאה ומשובח. ולזה צריך היגיעה והעמל כל חיי האדם, כי כמו שאין הממון בא מאליו, כך אין אלו המעלות באות בלא יגיעה, וכמה מצוות פרטיות כלולות בדין הזה. (רמב"ם עשה רי"ג)

הדין האחד עשר: מצות פריה ורביה. והיא שיהיה לאדם בן ובת ושיהיה להם קיום ויהיה להם המשך, ואם מתו הבן או הבת ולא היה להם המשך ועדיין יכול לקיים המצוה, חייב לקיים המצוה. ומדרבנן שלא יבטל אדם מפריה ורביה לעולם. ופעולת המצוה עניינה ידוע, וקיומה כל עת גידול הילדים, כי מתוך שחייב בקיומם, חייב לזונם ולהחיותם ולגדלם, ומפני כן כל עמל שעמל אדם בגידול ילדיו הכל הוא בכלל מצות הפריה והרביה.

הדין השנים עשר: מצות ישיבת ארץ ישראל אשר עיקרה מצוה לרבים לכבוש הארץ ולהתיישב בה באופנים שנתבארו בפוסקים. אבל מתחייב בה כל גם יחיד ממנו ואפילו בזמן הגלות. (רמב"ן עשה ב')

ובזה נשלם המין השלישי מן המצוות אשר הלכותיהן ידועות ופעולותיהם מפורסמות, אבל עיקר עניינם ותכליתם ברובם שהוא זיכרון הבורא והחכנעה אליו וכיוצא בזה, יקשה באלו המצוות יותר מן הכל, באשר ההרגל יבטל כל כוונה. ובידיעת דרכי ההתעוררות ימצא האדם נפלאות, יעזרנו האל להתחיל ולסיים. נמצא

הדינים אשר במין הזה שתים עשרה, ומצוותיו שש עשרה, וסימנך: "יהא רעוא קדמך דתפתח ליבאי באורייתא" אכי"ר.

פרק ז

המין הרביעי מן המצוות, יכלול המצוות אשר הם במעשה, אבל אין להם עת קבוע. וצריך להתעורר עליהם בהצטרף התנאים. אך התנאים באלו המצוות מצויות ברוב ישראל ברוב הזמנים, ורוב אלו המצוות תולדות מצות 'ההליכה בדרכיו' ומצות 'אהבת ישראל' כמו שיתבאר:

הדין הראשון: מצות הצדקה. ובו ארבע מצוות:

מצוה א'– נתינת הצדקה. והיא מן המצוות היותר נכבדות. שנאמר: "וחי אחיך עמך" (רמב"ם עשין קע"ה).

מצוה ב'– לעשות זה בשמחה ובלב טוב, וחייבין אנו לחזהר במצות הצדקה יותר מן כל המצוות. שנאמר:"פתוח תפתח את ידך לו" (חרדים פט"ז, כ"ג).

מצוה ג'– לא למנוע הצדקה מן האביונים ולא לקפוץ ידינו. שנאמר: "לא תאמץ את לבבך" (רמב"ם ל"ת רל"ב).

מצוה ד'– שלא ייחר בעינינו נתינת הצדקה, וניתן אותה בעין רעה ונחשוב אותה מיעוט לנו, אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממוננו, כי הוא יתעלה ישלם לנו בכמה כפליים שנאמר: "נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך" (רמב"ן שכחת לאוין י"ז).

הדין השני: מצוות הלוואה. ובו שש מצוות:

מצוה א'– להלוות לזולת בעת ערכו ולהרחיב לו. שנאמר: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" (רמב"ם עשה קע"ז).

מצוה ב'– שלא נמנע מהלוות לזולתנו מפני השמיטה, שלא ישמט החוב בשביעית. וכיוצא בזה בכל איש הנמנע מפני החשש שלא יחזירו לו חובו אל ימנע בגלל זה. רק אם הלוה גברא דלא פרענא יש להקל באופנים שהתבארו בפוסקים. שנאמר: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" (רמב"ם ל"ת רל"א).

מצוה ג'– לא לבקש המלווה מן הלווה כשנדע שאינו יכול לפרוע. שנאמר: "ולא יהיה לו כנושה" (רמב"ם ל"ת רל"ד).

מצוה ד', ה', ו'– שלא להלוות בריבית, ושלא ללוות בריבית, ושלא להתעסק בהלוואות ריבית, העד והסופר והערב וכו' (רמב"ם ל"ת רל"ה, רל"ו, רל"ז).

ובאלו המצוות בהלוואה רבו פרטי הדינים, על פי עיקר ההלכה וממידת חסידות ולפנים משורת הדין. יתבארו רוב ענייניהם בספרי הפוסקים וביותר בספר 'אהבת חסד'. ומריבוי המצוות אשר באלו הדינים הצדקה וההלוואה, וריבוי הציווים והאזהרות נדע ונשכיל רוב מעלת חמדת המצוות האלו.

הדין השלישי: מצוות תשלום שכר שכיר בזמנו. ובו שתי מצוות:

מצוה א'– לתת שכר השכיר ביומו ולא יאחרהו ליום אחר. שנאמר: "ביומו תתן שכרו" (רמב"ם עשה ר').

מצוה ב'– שהזהירנו מדחות שכר השכיר ולאחר שכרו אצלנו עד בוקר. שנאמר: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר" (רמב"ם ל"ת רל"ח).

הדין הרביעי: מצוות השבת אבידה. ובו שתי מצוות.

מצוה א'– להשיב האבידה לבעליה באופנים שנתבארו בתלמוד ובפוסקים. שנאמר: "השב תשיבנו לו" (רמב"ם עשה ר"ד).

מצוה ב'– שהזהירנו מהתעלם מן האבידה, אבל ניקחה ונחזירה לבעליה. שנאמר: "לא תוכל להתעלם" (רמב"ן ל"ת רס"ט).

ועיקר אלו המצוות הם במעשה בממון. אחל האיסורים שבממון:

הדין החמישי: שלא לחונות בממון. ובו שתי מצוות:

מצוה א'– שהוזהרנו מהונות במקח וממכר. שנאמר: "אל תונו איש את אחיו" (רמב"ם ל"ת ר"נ).

מצווה ב'– שהוזהרנו מהונות הגר בממון. שנאמר: "ולא תלחצנו" (רמב"ם ל"ת רנ"ג).

הדין השישי: שלא לחיות ממון זולתנו בידינו שלא ביושר. ובו שבע מצוות:

מצוה א'– לפרוע חוב זולתנו שחמל עלינו והלוה לנו מממונו שנאמר: "והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך" ומי שאינו משלם נקרא רשע (חרדים פט"ז–כ"ח). מצוה ב'– שלא נעכב ברשותנו ממון שלא ביושר כמו הכובש שכר שכיר, והכובש חלואת חברו וכיוצא בזה. שנאמר: "לא תעשוק את רעך" (רמב"ם ל"ת רמ"ז). מצוה ג'– ד'– ה'– לעדק הפלס והמאזנים, ולא להשחותו בביתו, כל שכן שלא נעשה בהם עול ומרמה. (רמב"ם עשה ר"ח, ל"ת רע"א, רע"ב).

מצוה ו'– שלא לגנוב ממון חברו, אפילו על מנת להחזיר. שנאמר: "לא תגנובו" (רמב"ם ל"ת רמ"ד).

מצוה ז'– להשיב את הגזלה או דמיה באופנים שנתבארו בתלמוד. שנאמר: "והשיב את הגזילה אשר גזל" (רמב"ם קע"ד).

הדין השביעי: מידת ההסתפקות והשמחה בשלו כמאמרם ז"ל "איזהו עשיר השמח בחלקו". ולזה מנענו האל לחמוד מה שאצל זולתנו. ובו שתי מצוות:
מצוה א'– שלא להתאוות חפץ זולתנו, ואם רואה התאווה עולה בליבו ילמד בספרי המוסרים על השמחה בחלקו, וההשגחה הפרטית אשר לכל אחד. ויכבוש תאוותו. שנאמר: "לא תתאוה"(רמב"ם ל"ת רס"ו).
מצוה ב'– שלא נחמוד חפץ זולתנו, והוא שנעשה מעשה מכח תאוותינו. שנבקש ונפציר בחברנו למכור לנו חפציו. שנאמר: "לא תחמוד" (רמב"ם ל"ת רס"ח).

כל אלו המצוות שבממון, אחל מצוות שבגוף:
הדין השמיני: להיות עיני האדם פקוחות וליבו ער לצרת חברו ומצוקתו. ובו ארבע מצוות:
מצוה א'– לפרוק המשא מעל החמור שנתייגע במשאו בדרך. שנאמר: "עזב תעזוב עמו" (רמב"ם עשין ר"ב).
מצוה ב'– לטעון המשא אחר פירוקו ולא נעזוב זולתנו לבדו או נאמר די במה שסייענוהו, יסייעוהו אחרים בטעינה. שנאמר: "הקם תקים עמו" (רמב"ם עשין ר"ג).
מצוה ג'– הוזהרנו שלא להניח הנבוך במשאו ולחוץ בדרכו – לבדו, רק נעזור אותו עד שישלם לו צורכו. שנאמר: "וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו" (רמב"ם לאוין ר"ע).
ואם שהמצוות האלו נאמרו על הפריקה והטעינה בבהמה, כ"ש באדם שנושא משא, שלא נניחהו לבדו. ואף אם לא כרע עדיין אך כבד הוא לו, נעזרהו ונסייעו, אף לא

נחכה למבוכתו בבקשו מעמנו רק מעצמנו נתעורר אליו, ונעורר גם עלינו חסדים ורחמים משמי מעונים.

מצוה ד'– שנטרח בכל כוחנו בהצלת איש ישראל או גר צדק ואפילו גר תושב, אם נראהו טובע בנהר או חולה וכל כיוצא בזה. שנאמר: "והחזקת בו וחי עמך" (רמב"ן השגות עשין י"ו).

חדין התשיעי: לחיות לב האדם ער למאורעות זולתו, ולחיות שותף לו בכל אשר יקרהו. ובו ארבע מצוות:

מצוה א'– לשמח החתן והכלה (סמ"ק מ"ו). מצוה ב'– לבקר חולים (סמ"ק מ"ז). מצוה ג'– לקבור מתים (סמ"ק מ"ח). מצוה ד'– לנחם אבלים (יראים קנ"ג).

והמצוות האלו שבגוף הם מן החסדים שיכול האדם הנלבב לעשותם בכל עת ובכל שעה, וגדולי אבותינו היה ליבם תמיד אל אלו הטובות והחסדים שיכולים להועיל את זולתם, ובם נקנה עיקר השלמות.

חדין העשירי: לנהוג כבוד במי שראוי לזה, אם להיותם משרתי אל, או חסידים לומדי תורתו, או מהפלגת שנותם. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– לקדש הכהן ולכבדו. שנאמר: "וקדשתו קדוש יהיה לך" (רמב"ם עשה ל"ב).

מצוה ב'– לכבד החכמים, לקום מפניהם ולגדל אותם. שנאמר: "מפני שיבה תקום" (רמב"ם עשה ר"ט).

מצוה ג'– לכבד הזקנים שנאמר "והדרת פני זקן" (סמ"ק נ"ב).

חדין האחד עשר: לקיים כל מצוות האיש לאישה. ובו ארבע מצוות:

מצוה א'– להתייחד החתן עם אשתו וישמח עם אשתו שנה אחת על כל פנים. שנאמר: "נקי יהיה לביתו שנה אחת" (רמב"ם עשה רי"ב).

מצוה ב'– שלא יצא האיש מביתו בכל שנה ראשונה רק יתייחד עם אשתו. שנאמר: "ולא יעבור עליו לכל דבר" (רמב"ם שי"א).

מצוה ג' – ד' שלא למנוע השאר הכסות והעונה מן האשה. שנאמר: "שארה כסותה ועונתה לא יגרע" (רמב"ם ל"ת רס"ב. סמ"ק רע"ז, רפ"ה).

ואלו המצוות נספחות הן למצוות הנישואין כמו שביארנו בזה במצות הנישואין.

חדין השנים עשר: שנקיים מוצא שפתינו. ובו שתי מצוות:

מצוה א'– שנקיים כל מה שנדור מן הצדקות והקרבנות וכיוצא בזה. שנאמר: "מוצא שפתיך תשמור" (רמב"ם עשין צ"ד).

מצוה ב'– שנקיים כל מוצא שפתינו אשר יצא מפינו אם בנדר אם בשבועה. שנאמר: "ככל היוצא מפיו יעשה" (רמב"ן השגות עשין צ"ד).

כל אלו מצוות שבמעשה בגוף האדם. אחל האזהרות שבגוף, ובהם אזהרות גדולות בכל חיי האדם:

חדין השלושה עשר: הוזהרנו שלא נחשוב ונעסוק ונדבר ברע אשר בבני האדם רק בטוב, והוא דין כולל רוב המצוות העיקריות; והלכת בדרכיו, אהבת ישראל, והדביקות בו. והוא עוון גדול מאד חשוה לג' עבירות חמורות, ואף חמור מהם כי ממנו רוב רוע בני האדם ומלחמות האומות והאישים, וריחוקם מן הטוב השלם. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– שלא נקבל ולא נספר רע על כל איש ישראל בין אמת וכ"ש שקר. שנאמר: "לא תשא שמע שוא" (רמב"ם ל"ת רפ"א).

מצוה ב'– שלא לרכל וללבות אש שנאה בין אנשים, ובכלל זה איסור הוצאת שם רע. שנאמר: "לא תלך רכיל בעמיך" (רמב"ם ל"ת ש"א).

מצוה ג'– לזכור מה שעשה האל למרים, שכל צדקותיה לא עמדו לה בעת שדברה רע באחיה עם היות אחיה גמול חסדה ועל ידה ניצל, ועיקר כוונתה לטובה הייתה. כ"ש המספר לשון הרע וכוונתו לרעה. שנאמר: "זכור את אשר עשה ה' אלוהיך למרים" (רמב"ן שכחת עשין ז').

הדין הארבעה עשר: שלא לצער כל איש ישראל כל שכן מי שלבו שפל. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– לא להונות ולצער כל איש ישראל בדברים. שנאמר: "לא תונו איש את עמיתו" (רמב"ם ל"ת רנ"א).

מצוה ב'– שלא לצער הגר בדברים. שנאמר: "וגר לא תונה" (רמב"ם ל"ת רנ"ב).

מצוה ג'– שלא לבייש ולהלבין כל איש מישראל, אף בשכוונתו לטובה להחזירו למוטב. שנאמר: "ולא תשא עליו חטא" (רמב"ם ל"ת ש"ג).

הדין החמישה עשר: שלא לצער כל איש ישראל במעשה. ובו שלש מצוות:

מצוה א'– שלא לחכות כל איש מישראל ואפילו ברמיזת החכאה נקרא רשע. שנאמר: "לא יוסיף" (רמב"ם ל"ת').

מצוה ב'– שלא נצער ונענה יתום בכל עניין ונפליג מאד החנהגה הרכה עמו. שנאמר: "ויתום לא תענון" (רמב"ם ל"ת רנ"ו).

מצוה ג'– שלא נצער ונענה אלמנה בכל עניין. שנאמר: "וכל אלמנה ויתום לא תענון" (רמב"ן השגות רנ"ו).

הדין השישה עשר: שלא נשיב רעה אפילו תחת רעה. ובו שתי מצוות:

מצוה א'– שלא נקום. כלומר שלא נמנע הטובה מהשני בעבור מנאו מעמנו הטובה, כ"ש שלא ירע לו ממש. שנאמר: "לא תקום" (רמב"ם ל"ת ש"ד).

מצוה ב'– שלא נטור. כלומר שלא נשמור לו הטינה בלב, אלא נשכח עניינו ונמחק זכרו.(רמב"ם ל"ת ש"ה)

ואתה תראה רוב עוצם קושי קיום אלו האזהרות שבגוף, מאיסור לשון הרע וההונאה והנקימה כי הם דברים שטבע האדם סוער לעשותם, ורוחו נחה על ידם. וכמה יצטרך האדם לעסק העבודה במידות נפשו עד שימצאו המידות החמודות והנעלות מקום לשכון בקרבו, וזה כל פרי האדם.

הדין השבעה עשר: והוא מצוה אחת; לפני עיוור לא תתן מכשול, שנזהר מאד שלא להכשיל זולתנו לא במעשה, לא בעצה, ולא בהוראה של הלכה. רק נזהר מאד בטובת חברנו כטובתנו, כל שכן שלא נכשילו בזדון, עוון גדול הוא (רמב"ם רצ"ט).

ובזה נשלם המין הרביעי מן המצוות אשר הם רגילים מאד בחיי המעשה, ומתנגדים לטבע האדם, ועיקר שורשם בעיקר רצון האל מעמנו שנלך בדרכיו ונטיב תשוקות ליבנו ומידות נפשנו. ובביאורי המצוות נבאר כל אלו המצוות והאיסורים על מהותם והקדמותיהם, עד אשר יישר הדרך לחפץ לטהר נפשו ולהכינה לעולמה, כן יעזרנו האל לכלות את אשר אחל.

ונמצאו הדינים אשר המין הזה שבעה עשר. ומצוותיו 54 וסימנך: דן גור אריה יזנק מן הבשן".

פרק ח

המין החמישי מן המצוות הם מצוות המועדים, והם מפורסמים מאד כי הם במעשה והם מעת לעת, ויותר יתרחב לב האדם בהם להדר במצוות אשר הם מעת לעת. ואמנה מניינם בקוצר לפי רוב מוני המצוות, ומניתי בזה אף מה שעיקרו דרבנן באשר מעשיהם ידועים מאד ומפורסמים:

הדין הראשון: מצוות שבת. ובו שמונה מצוות: שביתה ממלאכה, איסור מלאכה, קידוש והבדלה, תחומין, עונג שבת, כבוד שבת, עירובין, ונר שבת.

הדין השני: חג הפסח. ובו ארבע עשרה מצוות: שש מצוות באיסור אכילת והימצאות החמץ בפסח, ארבע מצוות באיסור עשיית המלאכה ביום הראשון וביום השביעי, אכילת מצה, אכילת מרור, סיפור יציאת מצרים, ולבדוק החמץ בערב פסח.

הדין השלישי: ספירת העומר. ועניינו לספור ארבעים ותשע יום מיום אחר צאתנו ממצרים, הוא עת הקרבת העומר, ועד יום מתן תורה.

הדין הרביעי: חג השבועות, הוא חג מתן תורתנו. ובו שתי מצוות שעניינם איסור המלאכה, מלבד מצות קרבן שתי הלחם בזמן שבית המקדש קיים.

הדין החמישי: תשעה באב והאבל בו ובכל התעניות. וזו מצוה מדרבנן, אבל עניין האבל על ירושלים והחזרה בתשובה ודאי עיקרו מן התורה (סמ"ק צ"ז).

הדין השישי: ראש השנה. ובו שלש מצוות: שתיים באיסור המלאכה, ומצות תקיעת שופר.

הדין השביעי: יום הכיפורים. ובו חמש מצוות: שתיים באיסור המלאכה, מצוות העינוי ביו"כ, ומצוה להתעורר ולשוב בתשובה ביום המסוגל (רבינו יונה ש"ד י"ד).

הדין השמיני: חג הסוכות. ובו ארבע מצוות: שתיים באיסור עשיית המלאכה, נטילת לולב, והישיבה בסוכה.

הדין התשיעי: שמיני עצרת. ובו שתי מצוות בעניין איסור עשיית מלאכה.

הדין העשירי: מצות נר חנוכה שתקנוה החכמים שבאותו הדור, וקריאת הלל שבה עיקרה דאורייתא להודות לו יתעלה על ניסיו ונפלאותיו (סמ"ק ר"פ).

הדין האחד עשר: מצות קריאת המגילה ומצוות חג הפורים. שתקנוה החכמים באותו הדור, והוא ג"כ עיקרו מדאורייתא (סמ"ק קמ"ח).

ומצוות אשר המה כלליות בכל המועדים חמש מצוות:

מצוה א'– שמחת הרגל, והוא בכל הרגלים שנאמר "ושמחת בחגיך" (רמב"ם עשה נ"ב).

מצוה ב'– לשמח ברגל גר יתום ואלמנה, ונכלל בזה כל מי שהוא נצרך, ואין שמחה גדולה במרום כשמחת העניים והאומללים.

מצוה ג'– קריאת הלל במועדים שנאמר "הוא תהילתך". וממנו עיקר לכל המועדים שתקנו לנו חכמינו. וכן כל יחיד שארע לו נס צריך להודות על זה ולהלל לה' (סמ"ק קמ"ו).

מצוה ד'– מצות שביתה בחול המועד– נחלקו הראשונים אם עיקרה מן התורה.

מצוה ה'– תוספת שבת ויום טוב.

ובזה נשלם המין החמישי, והדינים אשר במין הזה אחד עשר ומצוותיו 47 וסימנך: "<u>במה</u> יזכה נער את אורחו לשמור כדבריך".

תמו ונשלמו כל המצוות הכרחיות בזמן הזה, ויודע אני כי החסרתי מן המצוות ממה שצריך ולא הגעתי אל תכלית בירור כלל המצוות, וכל אשר לו השגות ובירורים ידיעני לזכות, ואל ימנע טוב מבעליו, ויבורך בברכות שמים מעל.

וזה ודאי, אשר כל איש אשר אצלו מצוות נוספות הכרחיות, כמו הכהנים ודומיהם או אנשים מישראל אשר על פי הנהגת חייהם נוספו להם מצוות הכרחיות, יוסיפוהו, ויתקנו ספירתם.

אחרית דבר

אמר המחבר: הפעם אודה את ה׳ אשירה ואזמרה על אשר קרבני לעבודתו, והאיר עיני בתורתו, לבאר ולהשכיל דרכי הנשיאה בעול העסק הנכבד הזה. וכמה חדשים ושנים טרחתי בחיבור הקטן הזה, ודקדקתי במילותיו בשלם שבפנים וזיקקתיו במאד מאד. אמנם להוציא מלב כל קורא כאילו זה המחבר חושב היותו ראוי לכתוב ענייני מוסר לבני ישראל. על כן לידע ולהודיע כי כל עיקר כתיבת החיבור הזה אל ליבי היה, וכאשר הדריך ב׳ספר חישר׳ לעשות כזאת. ומפני כן אין החיבור הזה שלם כלל, ולא יסמוך איש על הדברים בלא בחינתם בדעתו, אם שנכתבו הדברים כדברים מוסכמים ובטוחים. כל שכן הדברים אמורים בענין המצוות אשר הוא עמל גדול לידע כל המצוות, עניינם ומהותם, ויש בזה ספיקות עצומות, ומבוכות רבות, אם על עיקרי הדברים אם על מינים ממיני המצוות. ודברי בעל חובות הלבבות בהקדמתו מפורסמים. עליהם סמכתי ועל פיהם נהגתי. ובהודעתי זאת כבר יצאתי ידי חובתי. ואשר יראה טעות במצוה מן המצוות יועיל ללמדני ולחכמני ושכרו רב עמו. ואל אלהי אשא עיני אשר לא אכשל. יהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל. ונשא חן וחסד בעיני אלוהים ואדם. אמן.

ואשר נותר לבאר הוא המניעה היותר עיקרית לקיום העסק הזה, הוא דמיון האדם המדמה המושכלות למעשים. רצוני בזה, אשר תמצא אדם שהוא איש מבקש חסד, ומעיין בתורה בזאת המידה. פעמים שיהיה דמיון מעשיו בעיניו יותר ממה שהם באמת, מפני רוב עיונו ועוסקו בדבר הזה. ונמצא אפשר אשר האדם הזה פעמים חכמתו היא לו גם לרועץ כי בזה נח מצפונו ושקט תביעת נפשו להיותו חושב עצמו בדרגה יותר ממה שהיא באמת. ולזה כיוונו חכמינו ז״ל כי כל העוסק בתורה לשמה, ע״מ לקיים ולעשות המצוות, תורתו נעשית לו סם חיים, כי בזה יודע רצון

האל ומצוותיו, וא״כ התורה היא לו לדרך חיים להדריכו אל תכליתו. וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המוות, כי לא לבד שאינה לו סם חיים, אלא שהיא מונעתו מלשפר מעשיו בעבור היותו ממולא בתורה ובחכמה. כי האדם קרוב אצל עצמו, ודמיונו בזה חזק מאד. עד שאם לא יהיה תכלית לימודו המעשה, כל מה שירבה בעסק החכמה יחזק דמיון מעשיו בזה כאילו הם יותר ממה שהם באמת. ויש אשר רוב תענוגם בלימוד ספרי החכמים ומוסרי הקדמונים ומאמרי האלוקיים הוא מן הדבר הזה, שבזה שקט מצפונו ויחשוב האדם היותו, במקום יותר ממה שהוא באמת. והעניין הזה עמוק עמוק מאד בנפש האדם, והרבה מאמרי חכמינו ז״ל רמזו אליו. וכשיתוודע אליו האדם ימצאהו אצלו חזק, אם איש אמת הוא.

ומפני זה מחלה אנכי לכל מעיין שיהיה לימודו בזה לא לתענוג רק לתכלית המעשה, והחסיד הח״ח כל אימת אשר היה מעורר במוסר ומצוות היה אומר ׳אין העיקר יופי הדיבורים רק התעוררות הלב מהם׳. והאופן היותר נרצה לזה, שיקח האדם מחברת ויכתוב בה מחשבון הנפש אשר נתבאר בקיצור בחיבור הזה, ויוסיף בדרכים אשר יאותו לו לבוא אל תכליתו, ובמפריעים לכל זאת העבודה. וכשיחלוק בעניין מענייני החיבור, יכתוב ויביא ראיות לזה, ויתבונן בספרי המוסרים ובספרי המצוות, עד שיעלה בידו חיבור לפי דרכו. כי אנכי קיצרתי החיבור הזה במאד, ועוד מיעטתיו אחר כן בכמו עשרים ושלושים ידות מאשר היה בתחילה. וממה שיואיל בכל זה הוא דיבוק החברים יראי ה׳ אשר תכליתם תכלית האמת, ויתבוננו בכל עת על המעשים, מה שיש לשנות בהם ע״פ לימודם ועל פי מה שבארו בחיבורים, כל אחד וחיבורו, עד שנמצא כל לימודם על תכלית הקיום והמעשה, ועליהם אומר הכתוב: ״אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו״.

ודע כי היצר חזק בטענותיו המתגברות בכל יום ובכל איש. כי אם ימצא איש אשר עוסק למלאכתו יאמר לו הלא הדבר הזה לעוסקים בתורה כל היום הוא ולא לך שטרוד אתה מאד. ואם איש עוסק בתורה הוא יחא טענתו בהיפך, הלא בתורה אתה שתול כל היום ואינך צריך לזה כלל. והאמת יורה דרכו שהוא חובה והכרח מוחלט לכל איש ואיש מבאי עולם, כי גם העוסק במלאכה סוף סוף תכליתו הוא קיום המצוות בשלימות, ויותר צריך הוא לזה. ואם עמל בתורה הוא, כבר ביארנו שזה עיקר מעלת לימוד התורה, ואדרבא על הלימוד באופן הזה אמר דוד ע"ה: "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה", כיוון בזה אל דברי המלאך ליהושע שציווהו "והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו" ואז יהיה "כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו ייתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח". ומפני כן אם לא יהיה באופן הזה תראה פעמים אשר האדם גם אחר עסקו בתורה שנים הרבה, ימצא עצמו עדיין עומד במקומו כעץ אשר אינו נותן פריו, וחבן זה. גם אשר ירצה לכנוס בלימוד חכמת האמת לא יוכל לכנוס בלתי העבודה הזאת כמו שמבואר בספר 'שערי קדושה' למהרח"ו ובהקדמת הספר הנורא 'ראשית חכמה' ודע זה. כללו של דבר, אשר היצר והעצלה המה חכמים מחוכמים להמציא לאדם כל טענות שאפשר. אמנם העיקר הגדול שיהיה זה דבר פשוט <u>אשר לא יצויר לאדם היעדרו</u>, ואז כבר ימצא הזמן והפניות לכל זה.

הנה כיליתי דברי, ועליהם יש להוסיף עוד כהנה וכהנה מדברי הקדמונים וראיות מן התלמודים, מחכמת הנפש ואופני העבודה, וכל זה ירחיב כל איש ואיש לפי רוחב שכלו ודעתו.

אך רק אומר אליך קורא נעים: כי האל בורא שמים וארץ אשר הוא נמצא וקרוב ואוהב לכל אחד, וחפץ מכל יחיד ויחיד אשר נשפר מעשינו ונתקן דרכינו לטוב המוחלט, ובזה נקנה קניין נצח חיי עולם. ונדע כי עמל העבודה הזאת על מעלת

עמדו על דרכים

תכליתה הוא כדמיון האיש המשלם פרוטות עבור הארמון הגדול, וכח נתן האל לכל אחד ואחד לבוא אל תכליתו בעולמו לפי מה שהוא. ונצייר במחשבתנו איך שהקדוש ברוך הוא אשר מלא כל הארץ כבודו עומד למולנו, וקורא אלינו לאמר: "בני, בני, בני אהובי, לדברי הקשיבה, לאמרי הטה אוזניך, קנה חכמה: קנה בינה: וירבו לך שנות חיים. שמע, שמע, שמע נא בני מוסר אביך, לקח טוב נתתי לך, תורתי אל תעזוב, היא תשמרך: והיא תצרך: זכור בוראך בימי בחורותיך, ולא תבכה באחריתך: כי בזה יבוא לך העונג האושר, וסיפוק הנפש. יקרה היא מפנינים, וכל חפציך לא ישוו בה. פתח לי פתח מעט כחודו של מחט, ואפתח לך פתח גדול כפתחו של אולם!!

"בית יעקב לכו ונלכה באור ה"

"הנה ימים באים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו"

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם. החילותי זה החיבור ביום י"ט אדר ה' אלפים תש"פ לבריאת העולם, סיימתיו ביום כ"ט אייר ה' אלפים תשפ"א

יהי ה' אלוקינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו.